

V iskanju severozahodnega prehoda

Metelkova kot prostor avtonomne politike sredi splošnega opustošenja družbe

¹ Jeseni 1991 sta bila sprejeta zakona o privatizaciji stanovanj in denacionalizaciji. Tretji v nizu privatizacijskih zakonov pa je bil leta 1992 sprejeti Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij.

² Izkušnja izbrisa, torej radikalne in neželene spremembe pravnega statusa, ki je ključno vplivala na življenjske razmere, je neposredno zajela precej več prebivalcev in prebivalk Slovenije, kot je število izbrisanih, ki danes velja za uradno. V zvezi s tem glej: Pistožnik, S. (2010): Izbris kot poligon evropskih migracijskih politik ali »oprostite mi, prosim, ampak vaši predpisi so izbrisali moj status«. V *Brazgotine izbrisa*, N. Kogovšek, B. Petkovič (ur.), 53–77. Ljubljana, Mirovni inštitut.

Dvajset let je minilo od skoka čez ograjo nekdanje vojašnice v središču mesta, ki je radikalno spremenil tok lokalne zgodovine in je prelomni trenutek v postajanju Avtonomnega kulturnega centra Metelkova mesto v njegovi današnji obliki. Dvajset let je dolgo obdobje, v katerem se lahko zgodi marsikaj. V tem času lahko razpadejo imperiji, nekdanji režimi gredo na smetišče zgodovine, na odru intelektualne modne revije se izmenja cela vrsta zvezdnikov in njihovih konceptov, tisto pa, kar se je zdelo naivno in utopično, se lahko izkaže kot najbolj razumno in trezno. Zares neverjetne trike zna zgodovina včasih potegniti iz rokava (Marker, 1977).

Naskok na Metelkovo se je zgodil v zgodovinskem trenutku, ko je bila z na novo pridobljeno (ali ohranjeno) močjo opijanjena elita sredi prvega kroga delitve plena. Z denacionalizacijo in prvimi koraki privatizacije¹ je postavila trdne temelje za redistribucijo skupnega bogastva v roke peščice ter s tem zasejala seme bodočega

opustošenja pod taktirko vernikov neoliberalne ekonomije. Zgodil se je v času, ko se je zločinska mašinerija nove slovenske države šele dobro zagnala in so desetisoči začeli spoznavati, da so se znašli v kufkavskem svetu svobodne demokratične družbe. Veliko pozneje se je za del populacije, ki so jo zadeli procesi izločanja iz družbe – najprej z uporabo 'papirnatih' metod in ustrahovanjem, pogosto in po potrebi pa tudi z uporabo policijske sile –, prijelo ime izbrisan. ² Marsikdo še do danes ni zlezal iz birokratskih labirintov, v katere so jih pahnili od moči pijani oblastniki in njihovi vestni uslužbenci na upravnih enotah, sodiščih in v policiji. Zasedba Metelkove se je zgodila v času, ko se je na krilih nacionalistične evforije – tudi v Sloveniji – dogajala brutalna redefinicija nekoč skupnega jugoslovanskega prostora in družbe na splošno z vojno, ki je bila iz vrst nastajajočega vladajočega razreda vsiljena kot metoda. Čas nastajanja in utrjevanja novih meja, katerih vpliva na življenje ljudi v naslednjih letih si še ni bilo mogoče predstavljati. To je bil tudi čas obleganja Sarajeva in

stotisočev beguncev, ki so jih vojne igre premetavale sem in tja po zemljevidu Evrope in sveta. Mitski skok čez metelkovsko ograjo se je torej zgodil v času, ko so obljube in obeti alternative, ki je v osemdesetih ta del sveta navdala z željo po osvobojenem življenju in raziskovanju tega, kar bi to lahko bilo, ter z obeti nekega boljšega, celo utopičnega sveta, bili že davno zatrti oziroma transformirani v projekt nacionalne države Slovenije ali pa vsaj varno pripeljani pod njegovo okrilje kot eden od stebrov njegove nedvoumne legitimnosti. Prostor, ki je sredi osemdesetih sproduciral prvi gejevsko-lezbični festival na t. i. Vzhodu, disko FV in še precej drugega iz mitske materije ljubljanske alternative je v nekaj letih doživel regresijo v prostor izbrisa, z vsemi racijami, skrivanjem pred policijo in ponižanji, ki jih je to v praksi pomenilo, ter v prostor političnega enoumja, nad katerim so skoraj naslednjih dvajset let kraljevale pravljčne ideje o evropskem in kapitalističnem raju.

Država, ki se je danes – z zamudo, ki bi jih morala navdajati z nelagodjem – odrekajo mnogi, je bila ob zasedbi Metelkove že dobro postavljena in nobenih skrivnosti ni več moglo biti glede njene prave narave. Zgodovinska križišča osemdesetih so bila že mimo in na deželo je na novo padel politični mrak, ki ni napovedoval prav nič spodbudnih časov za tiste, ki se vendarle niso nameravali odpovedati preziru do nacionalizmov in šovinizmov vseh vrst in avtoritarnega upravljanja. Skok čez ograjo v tem kontekstu je za marsikoga na povsem osebni ravni pomenil ohranitev možnosti neodpovedi temeljnim načelom odprte in vključujoče družbe ter osvobodil košček mesta, predvsem pa domišljije za tisto neznano, kar je lahko šele sledilo. Čeprav Korda (2008: 6) sicer pomembno opozarja, da pri prizadevanjih Mreže za Metelkovo, ki stojijo na začetku metelkovske zgodbe, ni šlo za »romantičen korak v neznano, temveč boj neodvisnih institucij za svoj del pogače nasproti nacionalnim institucijam,« je moment izsiljene zasedbe vendarle prinesel radikalen prelom s tem nadvse urejenim procesom. Ta je mimo načrtov izvornih snovalcev v temelje Metelkove vpisal dodatno, neulovljivo utopično noto, ki je še vedno ni mogoče zajeti v paradigmo kulturne produkcije.³ Namreč, četudi je šlo pri Metelkovi v marsikaterem vidiku za vzpostavljanje nove institucije na področju kulture, je bila njen temeljni sestavni del, ne oziraje se na agende nadobudnih menedžerjev na področju kulture, že od vsega začetka tudi specifična utopična politična občutljivost, ki je bila v tistem temnem času na udaru povsod. Aktu zasedbe je sledilo nekaj čisto drugega, kot so si pred tem zamislili katerikoli posamični akterji, in zlahka je mogoče pritrditi stališču Foruma Metelkove, da je danes Metelkova pomembna ne samo za mesto Ljubljana, temveč za precej širše okolje (Forum AKC Metelkova mesto, 2012). Ne samo, da je uspešno naslovila obstoječe družbene potrebe na področju kulture, s svojim delovanjem je ustvarila tudi nove, ki se dotikajo avtonomnega političnega organiziranja, razvijanja novih oblik družbenosti in militantnega raziskovanja. Če se torej dvajset let pozneje ozremo na tisti čas, se razgme za nekatere šokantna, a zato nič manj resnična pokrajina: slovenska zgodba o uspehu je že davno pravljica za otroke, kapitalizem diskreditiran kot ideja, zaslužni graditelji države razkrinkani kot vojni dobičkarji in zasledovalci golih osebnih interesov (kar so že ves čas tudi bili). Metelkova, četudi je vseskozi delovala v družbi, prežeti z novo ideologijo zasebnega interesa in uspešništva, vendarle kljub vsem oviram ni izdala svoje obljube in ima še vedno prihodnost. Negotovo in polno protislovij, a vendar ta še vedno obstaja.

Ta uvodna naracija je podrobno obdelana v obsežnem naboru literature, ki je že nastala v zvezi z metelkovsko zgodbo.⁴ Specifični zgodovinski kontekst z vsemi posebnostmi lokalnih

³ Ta prelom je Metelkovo opremil s tako rekoč še danes nepresegljivo shizofrenijo, saj je vzpostavil dve nasprotujoči si naraciji Metelkove: v grobem bi lahko rekli, da se ena začinja z Mrežo za Metelkovo, druga s samo zasedbo. Korda govori o dveh nasprotujočih si linijah: o institucionalni in avtonomni (Korda, 2008: 6). Ta dvojnost naracij še vedno proizvaja številne šume v komunikaciji in nerazumevanja. Ista dejanja so v kontekstu ene naracije vrednotena povsem nasprotno kot v kontekstu druge.

⁴ Med to literaturo najdemo romane, intervjuje, časopisne članke, kratke zgodbe, strokovne študije vseh vrst, seminarske naloge, diplomska dela, gledališke predstave, razstave itn.

⁵ Za različne in pogosto nasprotujoče si kamenčke metelkovskega mozaika glej poleg običajnih virov (Bratko Bibič, Marko Hren, Miha Zadnikar) tudi diplomsko nalogo Nevena Korde in roman Andreja Morovića *Seks, ljubezen in to*.

⁶ Glej denimo dela avtorjev in avtoric, kot so Henri Lefebvre, David Harvey, Saskia Sassen in Doreen Massey, če naštejemo zgolj nekatere.

⁷ Koncept globalnega mesta [global city] prihaja od Saskia Sassen. Globalna mesta imajo znaten neposreden vpliv na globalno stanje stvari prek ekonomskih, političnih, kulturnih in infrastrukturnih vzodov. So sedeži globalnih korporacij, mednarodnih političnih organizacij, medijskih hiš, prometna vozlišča itn. Glej v Sassen, S. (2001): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, Princeton University Press.

⁸ Več o situacionistični avanturi, njenih akterjih, igrah in političnih dosežkih glej v diplomskem delu: Pavlišič, A. (2007): *Skromen prispevek o politični teoriji in praksi Situacionistične Internacionale*. Ljubljana, FDV.

dišče teoretske refleksije (Holloway, 2004: 9), je bil anticipacija procesov, ki so v času intenzivne urbanizacije po drugi svetovni vojni zajela številna mesta po svetu, in hkrati tudi njihova ostra zavrnitev. Te procese in njihove družbene učinke so pozneje dobro razdelali številni teoretiki,⁶ skozi dela katerih se kot rdeča nit vleče tema napetosti med interesi kapitala in potrebami skupnosti, med oblastnim aparatom in prostorsko dediščino minulih časov, med prilaščanjem in skupnostno rabo prostora. Ta napetost se vsepovsod vtiskuje v prostor: tako v globalnih mestih⁷, kot so London, Istanbul ali Šanghaj kot v majhnih urbanih naselbinah na obrobju globalnega sistema, kot je denimo Ljubljana. Vsepovsod zemljevidi in njihovo večno spreminjanje pomenljivo pričajo o temeljnih spremembah v družbi. Massey (2007: 23) pravi: » ... geografija sveta je intimno povezana z najbolj temeljnimi političnimi vprašanji: z neenakostjo, s priznavanjem in izogibanjem le-temu, z razredom in demokracijo, z zemljevidi moči, v okviru katerih neizogibno živimo in jih nenehno na novo ustvarjamo.« Temu stališču pritrjuje tudi Ross (2008: 9) v svoji študiji o družbenem prostoru, Pariški komuni in Rimbaudu, ko pravi, da je »prostor kot družbeno dejstvo, kot družbeni dejavnik in kot družbeno polje vedno političen in strateški«, najdemo pa ga na primer tudi v izjavi uporabnikov in uporabnic Tovarne Rog v Ljubljani in tvori eno od izhodišč njenega delovanja: »Različne neenakosti so tesno vpisane v dano prostorsko ureditev in se reproducirajo skozi prostor. Prostor ni zgolj pasivna lokacija, kjer se odvija družbeno življenje, pač pa aktivni dejavnik družbenih odnosov.« (Tovarna Rog, 2008: 190) Temeljna vloga prostora v političnih procesih dela urbanizem, torej specifičen način upravljanja prostora, za pomembno področje proučevanja družbe.

Za situacioniste, na katerih lucidne analize se tukaj opiram,⁸ gre pri urbanizmu za prakso kapitalističnega načina prilaščanja okolja (Debord, 1999: 114) oziroma njegovo udomačitev (Kotányi

političnih konstelacij, vplivi avtonomnih političnih gibanj iz tujine, močnimi akterji in drugimi ključnimi dejavniki v procesu produkcije Metelkove so dobro popisani.⁵ Zato se bom na tem mestu izognil soočenju s to večsah neobvladljivo množico detajlov, med katerimi so bizarna politična srečanja, neverjetne potegavščine in naključne osebne povezave, ki so vsi po vrsti odigrali ključno vlogo v času, ko se je Metelkova šele borila za pravico do obstoja. Ambicija tega članka je fenomen Metelkove umestiti v kontekst dveh splošnih procesov, ki pomembno določata življenjske razmere v kapitalistični družbi: urbanistično načrtovanje na eni strani in izrivanje ljudi iz družbe na drugi. Motivacija, ki napaja tovrstni premislek, je jasna: če razumemo, kako se Metelkove *danes* dotikajo širši družbeni procesi, potem se lažje približamo razmišljanju o tem, kaj bi lahko Metelkova v okoliščinah, ki so že davno precej drugačne od tistih izpred dvajsetih let, šele postala.

Teoretski opomnik o urbanizmu

Ivan Chtcheglov (1981: 1) je v ob začetku obdobja, ki se ravnokar končuje, sredi ene od imperialnih metropol v uvodu svojega kritičnega članka o kapitalistični rabi prostora razglasil: »Dolgčas nam je v mestu.« Svojevrsten krik, ki je pogosto tako produktivno izho-

⁹ Identični procesi v zadnjih letih rutinsko potekajo v t. i. novih ekonomijah Indije, Kitajske, Brazilije, Indonezije itn., s čimer se potrjuje, da gre pri tem megalomanskem preoblikovanju prostora za nekaj, kar je povezano z notranjo logiko kapitalizma, ne pa denimo z neko specifično obsesijo katerekoli vladajoče klike.

in Vaneigem, 1981: 65). Vidna in osovražena simbolna in dejanska zastopnika tega tipa urbanističnega načrtovanja sta bila – vsak v svojem zgodovinskem obdobju – baron Haussmanns v času drugega francoskega cesarstva, ki je s stališča oblasti kaotičen in nemiren Pariz skušal preoblikovati v mesto, ki mu je mogoče vladati, in Le Corbusier, ki se je v sredini 20. stoletja ukvarjal s tem, kako armade delovne sile, ki jih industrializacija srka v mesto, razporediti po prostoru tako, da bi čim bolj zadostili dolgoročnim interesom kapitalističnega družbenega reda. Seveda je mogoče ugovarjati, da je tudi urbanizem kot ideja in kot praksa v sebi razklan in heterogen, pa vendar je na podlagi bogatih zgodovinskih izkušenj utemeljeno reči, da je urbanizem izrazito povezan z oblastjo. V času drugega francoskega cesarstva so tako Haussmannsa zanimale predvsem skrbi vojaške narave, medtem ko je urbanizem v razvitem kapitalizmu podrejen predvsem kapitalu. Na primeru Ljubljane lahko kot glavne dosežke urbanizma v zadnjih letih prepoznamo vedno bolj bleščečo (in denarno zahtevno) turistično promenado z nepregledno množico lokalov na obeh bregovih Ljubljane ter neskončno število trgovskih centrov. Oboje pride v paketu z varnostnimi službami in omejitvami gibanja, zamen pa v mestu iščemo inovacije, ki bi krepile skupnost, denimo vsem dostopne prostore za četrtne skupščine ali cenovno dostopna stanovanja.

V drugi polovici 20. stoletja, ko so mesta dobila podobo, kakršno poznamo danes, je proces kapitalističnega prilščanja oziroma udomačevanja prostora pomenil izrazit razcvet industrije in z njim povezano urbanizacijo, ki je cele soseske uničil zaradi novih obvoznic in širitve starih, številni gozdovi pa so se 'umaknili' satelitskim naseljem.⁹ Simbol tega procesa je bil osebni avtomobil, ki je bil hkrati vzrok, posledica in ikona nove dobe. »Vsa groza povojnega planiranja je bila povzeta v servilni podreditvi logiki osebnega avtomobila.« (Sadler, 1999: 25) V osrčju politike prostora je bila skrb kapitala po čim hitrejši cirkulaciji blaga, tudi ljudi. »To je torej program: življenje bo končno razdeljeno v zaprte otoke nadzorovane družbe; konec vseh priložnosti za vstajo in srečevanja; avtomatska resignacija,« (Internationale lettriste, 1996: 38) je bila lucidna sodba bodočih situacionistov iz leta 1954. Ta se je sicer nanašala na Pariz in se je potrdila še prej, kot si je bilo to mogoče predstavljati, a velja tudi drugod, kjer so nadzor nad prostorom prek razreda tehnokratov dobili kapitalski interesi. O njih je denimo zgodovinar uničenja Pariza, ki se je po njegovi presoji zgodilo v obdobju od konca petdesetih do sredine sedemdesetih let 20. stoletja, zapisal: »Zgodovina *énarque* [tehnokratov op. a.] je del zgodovine uničenja Pariza.« (Chevalier, 1994: 118) Davek ekonomskega razvoja namreč plačuje življenje samo. »Kdor vidi bregove Sene, vidi naše muke; tam so le še drveče kolone, mravljišča koloniziranih sužnjev,« (Debord 1999: 232) je eden od teh raziskovalcev pozneje poročal o tem, kar se je zgodilo, in Chevalier je na začetku svoje študije citiral pesnika iz antičnega Rima: »Tudi mesta lahko umrejo.« To smrt so prinesli urbanistični projekti modernizacije, »ki naj bi v higienskih majhnih stanovanjih perpetuirali posameznika kot tako rekoč samostojnega, tega posameznika samo še toliko temeljiteje podrejajo njegovemu nasprotnemu polu, totalni moči kapitala.« (Horkheimer in Adorno, 2002: 133) V času, ki je minil od te strašljive dobe, so se v delu sveta, o katerem je tu govor, spremenile konkretne oblike urbanističnega poseganja v prostor, a logika, ki jih poganja, ostaja ista. Starih mestnih središč ne rušijo več, temveč jih v skladu s trendi zgolj preoblikujejo v turistične poligone, kjer je nemogoče živeti.

Procesi, ki smo se jih na tem mestu zgolj bežno dotaknili, so stalnica kapitalistične družbe in tvorijo kontekst vsakega delovanja, ki je povezano s fizičnim prostorom. Za Metelkovo to pomeni, da ne glede na občasni navidezni mir z mestnimi in državnimi strukturami nič ne bo spremenilo dejstva, da se le-ta nahaja na odlični lokaciji v središču mesta, na lokaciji, iz katere lahko

¹⁰ Opozoriti je treba tudi, da je zgodovina že zdavnaj pokazala, da subkultura oziroma alternativa povsem zlahka shaja s kapitalistično logiko in upravljanjem. Kapitalistična prilastitev ne poteka vedno z uporabo bagrov in policije. Na primeru Metelkove si jo je precej lažje zamisliti denimo v obliki novega mladinskega hotela ali pa v tem, da določeni metelkovski akterji posvojijo koncept kreativnih industrij. Tovrstne spremembe bi lahko nepovratno spremenile dinamiko prostora tako, da bi kmalu imeli opravka izključno s simulacijo alternative, s simulacijo avtonomije.

¹¹ Globoka ekonomska kriza ima to pozitivno lastnost, da je s potopom gradbenega sektorja začasno vsaj delno ustavljen proces prilagajanja prostora v mestu s strani kapitala. Ravno kriza in posledično pomanjkanje kapitala v tem sektorju je denimo pomemben dejavnik, ki za zdaj ohranja Tovarno Rog kot prostor avtonomne produkcije. Upanje je, da se bodo v vmesnem času do zagona naslednjega investicijskega cikla razvile prakse, ki bodo zgenerirale dovolj politične in družbene moči, da bo Tovarna Rog to ostala tudi še potem.

¹² Zadnje statistike kažejo skokovito naraščanje emigracije med mladimi. Glej denimo: <http://www.mladina.si/146816/prisiljeno-izseljevanje-mladih-talentov-je-socialna-tragedija/> in <http://www.dnevnik.si/slovenija/v-ospredju/problemi-mladih-bodo-imeli-sirse-posledice>.

¹³ Seznam imen ljudi, ki so neposredno odgovorni za izbris – ta še vedno traja – je dolg in že dobro znan. Vseeno jih je treba vedno znova ponavljati. Med njimi na tem mestu omenjamo tiste, ki se še vedno za vsako ceno skušajo potuhniti in se jih z izbrisom redkeje povezuje: Milan Kučan, Janez Drnovšek, Borut Pahor, Rado Bohinc, Tone Rop, Ivan Bizjak, Irma Pavlinič Krebs. Imen je precej in jih nikoli ne bi smeli pozabiti.

so z izbrisom lucidno razglasili eno temeljnih resnic tega krasnega novega reda: organizirano izrivanje ljudi iz družbe. Izbris je zato, ker je vseboval sistematično preganjanje ljudi, razlaščenje, organizirano državno nasilje in mobilizacijo birokratskega aparata države, mogoče in treba v nekaterih njegovih razsežnostih obravnavati v kontekstu procesa primitivne akumulacije, kakor ga

podjetni nepremičninar in njegovi politični zavezniki ob ugodni situaciji na nepremičninskem trgu iztisnejo milijone evrov. Ti bodo vedno na preži in četudi je situacija pri nas manj brutalna kot denimo v Londonu ali Mumbaju, se je treba zavedati, da figurativni in dobesedni bagri niso nikoli tako daleč, kot si včasih upamo sanjati.¹⁰ V prihodnost odprto razmišljanje o Metelkovi mora zato ob razumevanju vseh specifik metelkovske zgodbe, ki so povezane z meandri lokalne politične zgodovine, nujno vključevati tudi to raven analize. Dejstvo, da zaradi specifičnega spleta okoliščin ta del mesta še ni bil prepuščen na milost in nemilost mestnim urbanistom in njihovi sli po »urejanju prostora«, je sicer pomembno prepoznati in se hkrati zavedati, da bodo iz kapitalskih interesov izhajajoči pritiski, ki bodo skušali doseči ravno to, ostali stalnica tudi v prihodnje.¹¹ Ničesar ni mogoče pričakovati iz naivnosti, ko gre za nekatere temeljne vidike upravljanja prostora, tudi mestnega, v razmerah kapitalistične družbe.

Produkcija odvečnosti, izrinjanje na rob družbe

Ta isti proces podrejanja družbe kapitalu, ki tako temeljno oblikuje prostor, vpliva tudi na številne druge vidike družbenega življenja. Z razmahom kriznega upravljanja, ki je sestavni del neoliberalne doktrine in od leta 2008 pustoši po Evropi, tudi v Sloveniji nekateri vidiki kapitalizma, ki so bili prej za marsikoga bolj predmet teoretskih razprav, postajajo precej bolj otipljivi. Produkcija nove revščine, izrinjanje ljudi iz družbe in opustošenje družbe na splošno čedalje večji del populacije zadeva na ravni neposredne izkušnje. Časopisi so že dolgo polni vseh vrst statistik o naraščajočih potrebah po pomoči v obliki hrane, lačnih otrocih, naraščajoči emigraciji,¹² izgonu ljudi iz domov za starejše, evikcijah iz stanovanj, naraščanju števila brezdomcev itn. V medijih ne tako zastopane zgodbe, ki pa na ravni vsakdanjih pogovorov pričajo o istem procesu, so tiste o ljudeh, ki si ne morejo več privoščiti najema lastnega stanovanja in živijo pri prijateljih ali pa iščejo druge načine soočenja s stisko, na katero še pred časom sploh ne bi pomislili.

V uvodu tega članka je bil kot konstitutiven element novega kapitalističnega reda v slovenski različici bežno omenjen izbris. Četudi njegovi snovalci in izvajalci¹³ niso nujno tega nameravali,

koncipirajo nekateri sodobni marksistični teoretiki, kot so Werner Blomefeld, George Caffentzis in Massimo de Angelis.¹⁴ Za primitivno akumulacijo kot *nenehnm* procesu ločevanja ljudi od produkcijskih sredstev (Blomefeld, 2008: 61) in njihovega podrejanja totalni moči kapitala je značilno, da se intenzivira v momentih ruptur, splošnih družbenih transformacij. Mogoče je torej potegniti vzporednice med današnjo politiko zategovanja pasu in «gradnjo nacionalne države slovenskega naroda», torej med dvema momentoma prelamljanja družbe in njene radikalne transformacije. Oba ključno zaznamuje prerazporeditev družbenega bogastva v smeri bogate manjšine in oba zadeneta velikansko število ljudi na globalno subjektivni ravni njihove eksistence.

Danes se kot družba znova nahajamo sredi vala produkcije odvečne populacije oziroma izrivanja ljudi na rob družbe. Tokratni prelom oziroma »objektivni izgovor« nosilcev politične moči ni »zmeda« ob razpadu države, temveč ekonomska kriza in vsiljena nuja izpolnjevanja navodil iz globalnih centrov moči.¹⁵ Ta navodila izhajajo iz osnovne neoliberalne premise, da so ljudje pogrešljiva stvar in se jim je treba odpovedati, če se zdi, da bi to lahko bilo v interesu kapitala.¹⁶ Mariarosa Dalla Costa pravi:

Trenutna naloga glavnih finančnih agencij Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke, ki jo zasledujejo preko njihovih navodil, je na novo postaviti razmerje med dostopom do blaginje in ekonomskimi politikami ... tako v razvitih državah kot v državah v razvoju ... Rezultat je, da je čedalje večjemu delu svetovne populacije usojeno izginotje, saj je vrednoten v skladu z zahtevami kapitala, po katerem zanj velja, da je odvečen oziroma neuporaben. (Dalla Costa: 2008: 88)

Ker ima v kapitalizmu kapital nadzor nad produkcijskimi sredstvi, torej tudi nad sredstvi, prek katerih se ljudje lahko reproducirajo na ravni golega življenja, to prav te iste izrinjane ljudi sooča s precejšnjimi težavami. Brez dostopa do trga dela in brez dostopa do drugih produkcijskih sredstev – tudi zaradi razvejenega policijskega aparata – ljudje v času krize množično in ne po svoji želji ali načrtu pristajajo v kategorijah, s katerimi država opisuje populacijo, ki je nenadoma postala odveč: narašča število brezdomcev, t. i. uživalcev nedovoljenih substanc, trajno nezaposljivih, visoko izobraženih mladih brez zaposlitve in podobno. Tako nastaja nova družbena margina, ki privzema nove obraze, govori nove jezike in sredi katere vznikajo nove preživetvene strategije, te pa v odsotnosti bolj skupnostnih odzivov večinoma ostajajo individualnega tipa.¹⁷ Med njimi so najbolj značilne zapiranje v zasebno sfero, predvsem v družino, saj v razmerah razgradnje socialne države ta postaja edina obstoječa oblika blaginje; cinizem in intelektualizem, ki v okoliščinah splošne brezperspektivnosti omogočata hipni občutek dostojanstva prek provokacije in ekscesa; zatekanje k drugim oblikam eskapizma, kot so sanje o pobegu v naravo ali posamične različice ideologije *new age*, kjer naj bi dvig lastne zavesti čudežno spremenil obstoječe družbene pogoje življenja. In seveda emigracija, proces, ki množično zajema tudi Slovenijo in jo bo v prihodnjih letih v temeljih preoblikovala (N17, 2012).

¹⁴ Za sodobne teorije primitivne akumulacije in njeno vlogo v sodobni družbi glej zbornik *Subverting the Present, Imagining the Future: Insurrection, Movement, Commons*, W. Blomefeld (ur.). New York, Autonomedia.

¹⁵ V prvi meri razvpite trojke v sestavi Evropske centralne banke, Evropske komisije in Mednarodnega denarnega sklada. Vir navodil so pogosto tudi fantazijska pričakovanja mednarodnih finančnih trgov.

¹⁶ »Se zdi,« »bi to lahko bilo« je na tem mestu namerno uporabljen način pisanja, saj je to nekako raven analize, ki poganja politike zategovanja pasu v Grčiji in drugod po Evropi. Nikakršno presenečenje ni, da je zgodovina petih let varčevanja ekonomske teorije, na katerih to temelji, razkrinkala kot ideološke floskule. Za primer Grčije glej denimo <http://www.theguardian.com/business/2013/jun/05/imf-underestimated-damage-austerity-would-do-to-greece>; za Veliko Britanijo glej <http://www.newyorker.com/online/blogs/comment/2012/12/austerity-economics-doesnt-work.html>.

¹⁷ Ta del analize je povzet po diskusiji, ki že nekaj časa poteka v enem od samoorganiziranih krogov prekernih delavcev in delavk in katere eden vmesnih produktov je članek z naslovom *Onkraj preteklosti – za nove pravice: če ne moremo živeti, ne bomo delali* (dostopen prek: <http://skrci.me/BJjwF>).

¹⁸ Glej denimo v tej številki članek Sare Pistočnik.

¹⁹ »Šele nedojemljiva samovolja posameznih osebnosti ... je zlomila neodvisne in njihovo vzorno organizacijo in načrte.« (Korda, 2008: 6)

Za simbolični moment, ko so tudi pri nas procesi vsesplošnega opustošenja družbe dokončno postali vidni tudi onkraj specializiranih krogov, bi lahko označili nastanek gibanja 15o jeseni 2011. To je razsežnost, ki se je v strnjeni obliki pogosto pojavljala v analizah tega gibanja: »Odprli smo prostor, dobili smo družbo«.¹⁸

Ploščad pred borzo je bila z vsemi težavami, lepotami in aspiracijami, ki so lastne družbeni margini, anticipacija prihodnjega opustošenja, ki se mu v prihodnjih letih velik del družbe ne bo mogel izogniti, in to ne glede na iluzije, ki jih marsikdo goji zaradi svoje izobrazbe, večšin in znanj ali družinskega ozadja. Individualne strategije ne morejo uspešno delovati za vse. Ne bodo vsi, ki so potiskani na margino, emigrirali. Prav tako ne bo nujno vsem uspelo najti primerne kriminalne dejavnosti oziroma druge dejavnosti na področju sive ekonomije, ki bi ustrezale njihovemu značaju, socialnim veččinam in zmožnostim za napore tovrstnih karier. Mnogi ne zmorejo brutalnega diktata kapitalizma, tako v ilegalni kot v legalni različici, drugi niso dobro opremljeni za kariero džankija ali pa se jim zatekanje v norost ne zdi dovolj privlačna možnost. Nazadnje je sicer vedno rešitev alkoholizem, toda tudi to ima svoje omejitve in prav tako ni za vse. Zato se bo povsod zastavljalo vprašanje: Kaj početi z vsemi temi ljudmi, ki jih je kapital razglasil za odvečne?

Margina: avtonomija kot nuja in ne več privilegij

Povezava med urbanizmom, procesi družbenega opustošenja in Metelkovo oziroma drugimi sorodnimi prostori ni samoumevna in premočrtna. Toda ne glede na drugačne želje, iluzije ali pretenzije oba omenjena procesa Metelkovo zadevata povsem neposredno in se ju v prihodnje ne bo dalo ignorirati. Nova družbena situacija pred vseh vrst prostore – ne samo avtonomne – postavlja temeljna vprašanja o tem, kakšna je lahko njihova vloga ob napredovanju opustošenja. Ali so lahko vozlišča za organizacijo potreb nove družbene margine? Kaj bi to v praksi sploh pomenilo?

Uvodoma je bilo poudarjeno, da je Metelkova najprej projekt, ki je izrasel iz jasno definiranih potreb nekaterih konkretnih dejavnosti na področju kulture. Oziroma kot pravi Korda: »Nastal je iz potrebe novega družbenega subjekta v kulturnem aparatu države po prostoru in pogojih produkcije.« (2008: 6) Kot je bilo že nakazano, pa je prelom zasedbe¹⁹ Metelkove že na samem začetku odprl za precej več kot to in vanjo vpisal prej nepredvideno zmožnost ustvarjanja novih potreb, torej neko nedoločljivo utopično politično željo, ki je še danes tisto, kar kulturnemu centru Metelkova dodaja nekaj neulovljivega, torej tisto, kar ga dela odprtega za družbo, tudi za tisto družbo, ki jo je v središče vidnosti lansirala ploščad pred borzo. »Eden redkih izrazov avtonomne želje in družbenega antagonizma, ki je preživel tranzicijo, ne da bi izgubil svojo avtonomijo in upornega duha, sta bila zasedba in posledično hiter razvoj grass root iniciativ nekdanje jugoslovanske vojašnice na Metelkovi leta 1993. Ta velikanski kompleks v središču Ljubljane je ostal eden redkih centrov kulturnega in družbenega upora, tovarna alternativne produkcije subjektivitet.« (Beznec in Kurnik, 2009: 183)

Da bi Metelkova ohranila vlogo »tovarne alternativne produkcije subjektivitet«, je morda ključno, da tudi v novi družbeni situaciji samo sebe trdno ohranja na margini. Toda ta margina danes ni več ista margina, ki stoji na začetkih Metelkove. To niso več tisti neodvisni oziroma alternativa, o katerih piše Korda (2008), torej margina na področju kulturne produkcije, temveč družbena margina, telesa, ki v dominantnem načinu produkcije ne proizvajajo vrednosti in so

zato pogrešljiva. Margine ne določa več glasbeni okus, način preživljanja prostega časa ali slog oblačenja, temveč položaj znotraj izdatno razčlenjenega režima dostopa do pravic. Izjava ob 19. obletnici zasedbe Metelkove dokazuje, da zavest o spremenjeni družbeni situaciji Metelkovi nikakor ni tuja:

Metelkova je eksperiment, ki še vedno traja. Medtem ko je pred časom še kdo mislil, da gre pri Metelkovi zgolj za igračkanje, ki se ga gre razvajena mladina, pa z razmahom splošne družbene in ekonomske krize postaja jasno, da je naš eksperiment postal socialna nuja in potreba za vse več prebivalstva. S tem ko nas oblastna roka vse bolj izrinja iz struktur blaginje, nas je tudi vse več prisiljenih k samoorganiziranju, s čimer si zagotovimo nujno potreben prostor svobode, kjer ponosno izkazujemo svoje osnovne življenjske potrebe. Prav izkušnja Metelkove je lahko nekaj, iz česar lahko v težkih časih črpamo optimizem, voljo in moč za soočanje s krizo, ki je sicer nismo povzročili mi, nas pa zato ne zadeva nič manj. (Forum AKC Metelkova mesto, 2012)

Čeprav je Metelkova na številnih ravneh že dodobra vpeta v mainstream kulturno produkcijo, bodisi tisto, ki se napaja iz javnih sredstev, bodisi tisto, ki je del kulturne industrije, to še vedno ne pomeni nujno, da je to danes, po dvajsetih letih, končno in v skladu z večno željo oblasti postal tudi njen zadnji horizont.

Za Metelkovo se danes kot del temeljnega umeščanja v družbi, ki se na vseh ravneh bliskovito spreminja, zastavlja vprašanje margine. Po eni strani zato, ker se veliko njenih uporabnikov in uporabnic – če izvezemo tiste, ki so vezani na turistično industrijo – uvršča med t. i. odvečne in so torej proti svoji volji potisnjeni na družbeno margino. To tezo denimo potrjuje naraščajoča potreba po dejavnosti direktnega socialnega dela.²⁰ V avtonomnih prostorih namreč laže kot drugod krožijo tudi ljudje, ki morda drugje nimajo prostora, saj bodisi nimajo denarja, papirjev ali pa je kaj drugega. Po drugi strani pa tudi velik del ljudi, ki so intimno povezani z vsakodnevnim delovanjem Metelkove, spada v to kategorijo. To je tisto, česar izraz so nekatere pereče in neredko čustveno nabite diskusije na Metelkovi. Dejstvo je denimo, da na Metelkovi že nekaj časa v notranjih diskusijah vznikajo vprašanja plačanega oziroma neplačanega dela. Ali ni že čas, da te diskusije prepoznamo kot indikator sprememb v življenjskih razmerah metelkove mikroskupnosti, saj so z zaostrovanjem splošne družbene situacije dostopi do denarja v obstoječih družbenih razmerah močno omejeni.

Vprašanje margine se tako zastavlja kot povsem osebno vprašanje za marsikoga, ki je povezan z Metelkovo in z drugimi podobnimi prostori. Pri iskanju odgovorov nanj se je produktivno zateči k tistim, ki so se z njim ukvarjali pred nami, denimo k bell hooks in njeno konceptualizacijo margine kot prostora upora, ki ga zaznamujeta radikalna odprtost in močan element subjektivnosti. »Nahajam se na margini. Jasno razlikujem med tiste vrste marginalnostjo, ki je vsiljena s strani zatiralskih struktur, in med tisto, ki jo nekdo izbere kot prostor upora – kot kraj radikalne odprtosti in možnosti.« (hooks, 1989: 209) Prekerici vseh vrst so danes res potisnjeni na margino, toda to margino je mogoče vzeti za svojo in jo preoblikovati v prostor boja. »V ta prostor prihajamo skozi trpljenje in bolečino, skozi boj. Vem, da boj zbuja ugodje, radost in zadovoljuje želje. Ustvarjanje radikalnega kreativnega prostora, ki afirmira in vzdržuje našo subjektivnost, nas individualno in kolektivno preoblikuje in vzpostavi mesto, s katerega lahko artikuliramo naš odnos do sveta.« (ibid.) Pri tej reartikulaciji odnosa novih marginalcev do sveta se je mogoče marsikaj naučiti od izbrisanih: ravno Metelkova in Rog sta bila zanje ključ-

²¹ Glej denimo izjavo Anarhistične pobude ob izbruhu nemirov v Grčiji, katere del navajam tu: "Namesto luči potrošništva danes grška mesta osvetljuje ogenj zgodovine. Obdobje nemirov se je začelo. Končno praznik, ki ga je vredno praznovati." (Anarhistična pobuda, 2008)

²² V zvezi s tem glej denimo zbirko osebnih zgodb na blogu Prekerni osir: <http://prekernost.wordpress.com/>.

na prostora, prek katerih so vsaj delno presegle izključenost in zgradili realno politično moč, ki neposredno spreminja njihove življenjske razmere in mogoče si je predstavljati, da bi podobno vlogo igrala tudi še kdaj v prihodnje. Pri tem je treba biti pozoren, kot opozarja Walker, da je za obrat k margini ključno, da mora biti »margina kot prostor upora zavestno izbrana in vzdrževana. Videti margino zgolj kot prostor prikrajšanja pomeni vdati se brezupu.« (Walker, 1999) Zavračajoč možnost zatekanja v brezup hooks eksplicitno poudarja, da ne govori o marginalnosti:

»marginalnost, ki ji želimo ubežati – kot nekaj, čemur se odpovemo ali kar predamo kot del premika v center – temveč mesto, v katerem se ostaja, se ga drži, in to zato, ker hrani posameznikovo zmožnost upora. Omogoča možnost radikalnega pogleda, ki vidi in ustvarja, ki si zamišlja alternative in nove svetove. Ta marginalnost ni stvar mitov, temveč izhaja iz žive izkušnje.« (hooks, 1989: 206–207)

Za konec: »Mi smo kriza«

Na prostorskem in družbenem presečišču globalnih procesov, ki jih poganjajo kapitalistični interesi, je Metelkova, upošteva vse dediščino njene specifične trajektorije, pred izzivom, da enkrat več prepozna, kako se ti procesi praktično izražajo v njenih vsakodnevnih srečanjih z organi oblasti na eni strani ter v dinamiki na njenih dvoriščih, klubih in drugih prostorih. Oborožena s teorijo bo zmogla v dobronamernih nasvetih uradnikov Mestne občine Ljubljana o dokončni »ureditvi situacije« prepoznati elemente prisvajanja še enega koščka mesta za zasebne interese, neredko stresne in mučne večere pa kot znanilce nove faze družbenega razkroja, katerega del smo po svoji izbiri postali vsi mi. *Mi smo kriza* je bil eden od sloganov z grških ulic ob začetku krize leta 2008. Takrat je označeval borbena duha mladine brez prihodnosti. Na ljubljanskih ulicah se je tedaj kot odmev pojavil grafit *Danes Grčija, jutri vsa Evropa* in ta je novo obdobje nemirov, ki se je tedaj ravno začelo, razglasil kot obdobje priložnosti za ponovno prisvojitve kontrole nad svojimi življenji.²¹ Danes je jasna vsa lucidnost obeh sloganov, četudi ju danes razumemo drugače, kot sta bila zamišljena tedaj: opustošenje, ne pa učinkovito spopadanje samoorganizirane populacije z njim, je tisto, ki se je kmalu po Grčiji začelo intenzivno širiti po Evropi. Mi sami nismo grobarji obstoječega režima izkoriščanja – ne še –, smo pa vsekakor tista odvečna populacija, ki je odpravljena na margino. Uničevalne posledice prostega plesa kapitala so namreč že dolgo neposredno zajele marsikoga med nami, ki je še pred kratkim v skladu s predstavami o življenju, ki smo jih podedovali od prejšnjih generacij, pričakoval povsem drugačne skrbi, kot pa so skrbi za golo preživetje. Mi sami smo tisti, ki se zatekamo k zgoraj omenjenim individualnim strategijam preživetja, mi sami smo že ali potencialni brezdomci, mi sami smo že ali potencialni stigmatizirani pripadniki družbene margine.²²

Soočenje s tem vsiljenim novim režimom življenja je naloga, ki nikakor ni preprosta, še zdaleč pa ne radostna. Njegova začetna točka je, da se – ker ni nikakršnih dokazov o nasprotnem – sami najprej prepoznamo kot tisti odvečni in brez prihodnosti ter da prostore, v katerih smo se zaradi intrigantnega prepletanja naših osebnih biografij z meandri mestne prostorske politike prepoznali kot tista morebitna mesta na margini, okoli katerih lahko organiziramo svoje potrebe. Zase in za skupnosti, katerih del smo. Kakor zgoraj povzeti Chtcheglov krik označuje povsem osebni interes

po življenju brez mrtvega časa, po mestu, ki ponuja možnosti za igro in raziskovanje, ne pa zgolj za golo preživetje, tako bi tudi za nas moralo veljati, da avtonomne prostore in prakse, katerih del že smo, prepoznamo kot nekaj, kar moramo vzeti povsem osebno in resno kot tisto, kar nam tudi v razmerah splošnega družbenega opustošenja omogoča življenje, ki ga je vredno živeti. Kaj bi to v praksi lahko pomenilo, bomo morali šele odkriti in to odkritje, če bo prišlo, bo šele tisto, ki bo končno potrdilo polemično tezo o tem, da Metelkova res je prostor avtonomne politike.

Literatura

- ANARHISTIČNA POBUDA (2008): *Danes Grčija – jutri vsa Evropa*. Dostopno prek: <http://novice-infoshop.blogspot.com/2008/12/novice-211208.html> (10. avgust 2013).
- BEZNEC, B., KURNIK, A. (2009): Rezident tujec: izkušnja Roga na margini. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* (238): 181–189. Ljubljana, Študentska založba.
- BLOMEFELD, W. (2008): The Permanence of Primitive Accumulation: Commodity Fetishism and Social Constitution. V *Subverting the Present, Imagining the Future: Insurrection, Movement, Commons*, Werner Blomefeld (ur.), 51-65. New York, Autonomedia.
- CHEVALIER, L. (1994): *The Assassination of Paris*. Chicago, The University of Chicago Press.
- DALLA COSTA, M. (2008): Capitalism and Reproduction. V *Subverting the Present, Imagining the Future: Insurrection, Movement, Commons*, Werner Blomefeld (ur.), 87–96. New York, Autonomedia.
- DEBORD, G.-E., JORN, A. (2004): *Mémoires*. Paris, Editions Alia.
- DEBORD, G. (1999): *Družba spektakla*. Komentarji k družbi spektakla. Panegirik – prvi del. Ljubljana, Študentska založba.
- FORUM AKC METELKOVA MESTO (2012): *Izjava za javnost Foruma AKC Metelkova ob 19. obletnici zasedbe*. Dostopno na: <http://www.klubgromka.org/index.php?mode=news&id=96>. (10. avgust 2013)
- HOLLOWAY, J. (2004): *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
- HOOKS, B. (1989): *Choosing the Margin as a Space of Radical Openness*. Dostopno prek: <http://sachafrey.files.wordpress.com/2009/11/choosing-the-margin-as-a-space-of-radical-openness-ss-3301.pdf>. (10. avgust 2013).
- HORKHEIMER, M., ADORNO, T. W. (2002): *Dialektika razsvetljenstva*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- INTERNATIONALE LETTRISTE (1996): Les gratte-ciel par la Racine, V *Potlach*, G. Debord (ur.). Paris, Gallimard.
- KORDA, N. A. (2008): *Alternativna kulturna produkcija*. Diplomsko delo. Ljubljana, FDV.
- KOTÁNYI, A., VANEIGEM, R. (1981): Elementary Program of the Bureau of Unitary Urbanism. V *Situationist International: Anthology*, K. Knabb (ur.), 65–67. Berkeley, Bureau of Public Secrets.
- MARKER, C. (1977): Le fond de l'air est rouge. Dovidis, Institut National de l'Audiovisuel, Iskra.
- MASSEY, D. (2007): *World City*. Cambridge, Polity Press.
- N17 (2012): *Onkraj preteklosti - za nove pravice: če ne moremo živeti, ne bomo delali*. Dostopno prek: <http://skrci.me/BJjwF> (10. avgust 2013).
- ROSS, K. (2008): *The Emergence of Social Space*. London, Verso.
- SADLER, S. (1999): *The Situationist City*. Cambridge, MIT Press.
- TOVARNA ROG (2008): Ustvarjajmo javne prostore! *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* (238): 190–192. Ljubljana, Študentska založba.
- WALKER J. S. (1999): *When Texts Collide: The Re-Visionist Power of the Margin*. Dostopno prek: <http://digitalcommons.colby.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3228&context=cq> (10. avgust 2013).